

Оксана Тищенко

УДК 161.2.81'373.374

Мова як цінність і цінності в мові: що «на хліб не намастиш»?

Актуалізовано мову як цивілізаційну цінність, простежено, які цінності й чому стають найчільнішими для українців останнім часом. Наголошено на націєтворчій та державотворчій цінності мови та неприпустимості знецінення мовного питання, особливо у період посилення популістських тенденцій у державі, яка перебуває в стані війни. Розглянуто мовне вираження реакції громадян на спроби знівелювати духовні цінності на прикладі вислову «мову на хліб не намастиш», зокрема з'ясовано формальне та змістове мовне вираження цінностей у зіткненні двох світоглядних систем, здійснено спробу простежити причини і наслідки культивування тих чи тих пріоритетів.

Ключові слова: цінності, українська мова, фразеологізм, мовні інновації.

Сьогодні вкотре ламають списи навколо суспільно-політичного значення мови, навколо мовного закону. Останній приклад – намагання призупинити обов'язкове дублювання російськомовних фільмів державною мовою на час пандемії, яке, на щастя, не було зреалізовано. Тому вважаємо за потрібне актуалізувати проблему мови як цивілізаційної цінності, простежити, які цінності й чому стають найчільнішими для українців останнім часом, як це відбивається в мовній творчості. Для цього з'ясуємо формальне та змістове мовне вираження цінностей у зіткненні двох світоглядних систем, що дасть змогу побачити пошуки причин і наслідків культивування тих чи тих пріоритетів.

Для початку – кілька наочних фактів: *Карта південно-руських наріч* фіксує фактичне побутування української мови на 1871 рік, а *Карта поширення української мови* (1897), за результатами першого перепису у Всеросійській імперії, вказує на географію мовної самоідентифікації: зафіксовано, що українську мову (у документі – «мова малоросів, або малоросійська мова» як офіційна назва в імперії) вважали рідною на всій території сучасної України, ба більше – як-то кажуть, *від Сяну до Дону*, зокрема на Кубані та значній частині Воронежської губернії. *Карта національностей СРСР* (1941) очевидно засвідчує майже той самий стан, як і карта поширення української мови та людей, які вважають себе українськомовними, на кінець XIX ст., за винятком політичного перекроювання території. Національність – поняття відносно молоде, від XVII ст., періоду розквіту книгодрукування, одним із потужних об'єднавчих чинників нації стала

мова. За мовою (переважно) визначали національність, а національний склад населення відігравав важливу роль у визначенні географічних кордонів держав чи складників імперії. Отже, унаочнюємо ланцюжок: *мова* → *мовна самоідентифікація* → *національність*, і найвищий рівень → *нація й держава*. Тобто йдеться про незаперечну **націєтворчу та державотворчу цінність мови**.

Закономірно, що в найскладніший для України час 2014–2019 рр. було обрано три орієнтири, три опертя: *армія, мова, віра*. Згодом масову свідомість полонили популістські обіцянки *кінця епохи бідності*. Власне, уявити *кілограм гречки* для загалузавжди легше, ніж абстрактну *волю* чи *гідність*. Рефреном зазвучали заклики і смисли про перевагу матеріальних цінностей: *не має значення, як називається вулиця, якщо вона заасфальтована* – це відгук про декомунізацію та перейменування вулиць; *какая різниця, на каком языке* – у відповідь на прийняття мовного закону. Тому небайдужі громадяни **іронічно** сформулювали кредо нової політичної реальності: «*немає значення*» або *какая різниця*¹: *Неважливо, як названа вулиця, бо вона освітлена та заасфальтована. Освенцим* (підпис до зображення концентраційного табору); *Мову забороняли понад 130 разів, бо вона має значення; Чи має мова значення? Лінгвістично про те, яка різниця і какая різниця*. Іронічний мем *какая різниця* стали використовувати вже проти його апологетів: *якщо вам все одно, якою мовою розмовляти, то нумо українською; Кривий Ріг. Книжковий магазин. – Продавець! Ви мне далі Пушкіна на українском языке! – Да какая різниця...* Згодом з'явилася низка стійких формул-антитез: *мова має значення, армія має значення, держава має значення, мені не все одно, та не однаково мені...* (алюзія до творчості Т.Г. Шевченка) тощо.

«*Нова епоха цінностей*», звісно, була не такою вже й новою. Наприклад, 1989 року М.С. Горбачов відвідав шахтарські страйки на Донбасі, де якийсь трудар нібито дорікнув: *нам однаково, якою мовою називати ковбасу – аби вона була*. За 30 років ця сентенція втілилася по-новому, і так гучно, що спричинилася до потужного цунамі суспільної реакції: ведуча Наталія Мосейчук на одному з ток-шоу кинула: «*Мова не нагодує*». І хоч це було ніби як цитування репліки глядача, фраза приросла до ведучої (вже й до того одіозної) та зробила її надпопулярним об'єктом уїдливої народної творчості, зокрема й мовної. Пані стала героїнею демотиваторів та фотожаб: *Мосейчук на хліб не намажеш; мажете формулу Штайнмаєра; Мова не нагодує; Томос на хліб не намажеш, зате недоторканність надзвичайно поживна і відмінно намазується; А тепер, дорогенькі мої, всідаємося зручненько, мастимо на хліб формулу «Штайнмайера», і переглядаємо чергову серію «Свати» (СМ); «І хіба ця*

¹Тут і далі у висловах переважно зберігаємо оригінальну орфографію та пунктуацію; виправляємо тільки грубі помилки та огріхи, що не мають стилістичного навантаження.

зіркова телеведуча не має рації? Мова – не ковбаса. Не задовольниш з її допомогою гастрономічні потреби» (Radiosvoboda).

Отже, мовне вираження цієї реакції громадян ми й розглянемо – на прикладі найпоширенішого вислову *мову на хліб не намастиш*. В основі мовної гри лежить відомий фразеологізм *дякую (спасибі) на хліб не намастиш (намажеш)*. Він означає, що простого *спасибі* мало за якусь послугу – це не їжа, не гроші, не щось матеріальне, а отже, не має цінності (бо цінністю, мовляв, є лише те, що має вжиткову вагу). Побутують варіації та синоніми вислову: *дякую до кишені не покладеш, дякую не булькає, за спасибі авто не заправити* тощо. Цікаво, що такого чи схожого фразеологізму немає в українських словниках. Цей розмовний вислів виник та поширився тільки наприкінці ХХ ст., його зазначено в московському «Словнику розмовних висловів «Живе мовлення» (рос. «Живая речь») 1994 року (ЖР).

У побутуванні й трансформації цього фразеологізму увиразнюється природний конфлікт духовних та матеріальних цінностей. Після зміни влади 2019 року в Україні зіткнення двох ціннісних світів вияскравилось, як ніколи до того, зокрема в мові: цінності колишньої влади, а тепер прозахідної демократичної опозиції та її прихильників (реальна незалежність і її фундамент – армія, мова та віра, свобода та гідність як запорука процвітання й добробуту); цінності нової влади, які вона декларувала ще на передвиборчих перегонах – типові для популістів, бо звернені до простих людських бажань простого розв'язання проблем, насамперед економічних: міф *дайте нам*, віра в *низькі тарифи*, міф про *бариг* та *олігархів*, міф про *швидкий мир*, переконання, що *незалежність не нагодує, мову на хліб не намастиш* тощо (Костюк).

Саме ці формулювання споживацької ідеології і стали основою анти тези з боку пасіонарної спільноти – з її вуст залуналіті цінності, щодо яких українцям *не все одно, не «какая різниця»*, цінності, значення яких увиразнилося під загрозою їх утрати: *«На хліб не намажеш. Всі говорять про те, що люди втомились від старих облич, що вони хочуть кардинальних змін. Насправді міщанам плювати і на старі, і на нові обличчя, їм не потрібні зміни і реформи, ці люди думають виключно матеріальними категоріями – головне щоб було що намазати на хліб. Ці люди відрізняються і тим, що майже не виходять з мозкової зони комфорту, їм лінь думати. Їм лінь думати, як би могло бути, аби ми зробили у 2014 році інший вибір, чи була б тоді Україна, чи мали б ми ті позитиви які, безперечно, маємо зараз. Адже більшість здобутків Порошенка на хліб не намажеш. Не намажеш на хліб безвіз (хоча ці самі міщани активно ним користуються), нову армію, томос, реформи, відродження національної мови та культури На хліб не намажеш і ріст економіки, адже ціни все одно ростуть, а в СРСР була ковбаса по 2.20»* (Риба). Отже,

що ж є такого, що на хліб не намастиш, але без нього важко уявити сучасну цивілізовану людину? Що протиставляють ковбасі?

Спостереження за мовою засобів масової комунікації (мережі «Фейсбук», «Твіттер», «Живий журнал», періодичні видання тощо) дають підстави вважати, що найчастіше в іронічних висловах *на хліб не намастиш* на противагу матеріальним благам називають *мову, томос, безвіз, армію, свободу, незалежність, ЄС, НАТО*. Це пріоритети й основні досягнення попередньої влади, найбільше критиковані з боку опонентів: *«Декомунізацію неоднозначно приймає суспільство, часто ставлення до позбавлення від назв міст та вулиць, присвячених кіровам та петровським, викликає дві полярні точки зору – від схвалення до активного заперечення. Мовляв: «нові назви на хліб не намажеш»* (Войтович). Це не лише абстрактні – *незалежність, свобода, віра, демократія, кохання, культура, наука, гідність*, але й конкретні поняття та явища: документи, символи, номенклатура (*томос, гімн, прапор, герб, нові назви*); дії та результати (*обмін, парад, урядові реформи, безвіз*); персоналії (*гетьман, міністри*); міжнародні об'єднання (*НАТО, ЄС*). Хоч вони й не є джерелом миттєвого фінансово відчутного, осяжного в часі та просторі результату, як-от підвищення зарплат та зниження тарифів, вони уособлюють гуманістичні пріоритети.

Розгляньмо **сфери** зосередження таких цінностей.

Духовна, пізнавальна сфера: *віра, томос, мова, культура, наука: **Культуру на хліб не намажеш!*** – про виступ хору імені Г. Верьовки та «Кварталу 95» щодо їхньої пісні «Горіла хата», де висміювали пожежу маєтку В.О. Гонтаревої; *А нафіга Україні та наука – її ж на хліб не намажеш* (СМ).

Морально-етична, чуттєва сфера: *свобода, совість, кохання, посмішка дитини, патріотизм: **Свободу на хліб не намажеш, кохання на хліб не намажеш, посмішку дитини на хліб не намажеш***.. *Заради чого ви живете?* (СМ);

Сфера державного будівництва, де виокремлюємо підсфери: ознаки / чинники, атрибути державності: *незалежність, державні символи (гімн, прапор, герб), гетьман*; оборона держави: *армія (нова), джавеліни, обмін (полоненими), НАТО, парад: «Парад на хліб не намажеш. Але й Незалежність — теж»* (Expres) – так реагувала спільнота, коли влада відмовилася проводити парад військової техніки на День Незалежності, мотивуючи це економією коштів; цивілізаційний вибір: *демократія, урядові реформи, декомунізація*. Зрозуміло, що це не жорсткий поділ, оскільки ті самі цінності можуть взаємно підсилювати одна одну, перехреснюючись у різних сферах.

Формальне мовне вираження аналізованих конструкцій варіюється за жанрами, національною належністю мови, за формальними

трансформаціями фразеологізму, обігруванням семантичного поля «їжа», зверненням до прецедентних феноменів, залученням вербальних та невербальних вкраплень.

За жанрами. Таку форму мовного обігрування теми цінностей бачимо: у статтях та їхніх назвах: *Ті, хто не намащував мову на хліб* (НГ); *Реалії: чому ВВП на хліб не намажеш?* (ВН); *«На хліб не намажеш»: навіщо Україні перейменування міст та вулиць* (ВК); у промовах політиків, в аналітичних оглядах, виступах на телебаченні: «Президент України Петро Порошенко відповів опонентам мовного закону. *“..Вони кажуть: мову та свободу на хліб не намажеш! .. але без свободи і без мови хліба не буде”*, – зазначив президент» (SN), *«Багато хто говорить, що нам потрібні соціальні закони, так як НАТО, ЄС, томос і армію на хліб не намажеш. А я скажу важливіше – намажеш! .. Українці зможуть розраховувати на гідну зарплату і пенсію лише тоді, коли в Україні почнуть діяти стандарти НАТО і Європейського союзу.. Росія не стала б виявляти свою агресію, якщо б Україна була членом НАТО – заявила Федина. На її думку, українці зможуть розраховувати на гідну зарплату і пенсію лише тоді, коли в Україні почнуть діяти стандарти НАТО і Європейського союзу»* (Inforesist).

Найактивніше ці формулювання трапляються в дописах, коментарях, темах на форумах, у соцмережах, чатах: *Ну що, готові намазувати «це» на хліб???* – емоційна реакція на готовність влади вести прямі переговори з ватажками тимчасово окупованих частин України; *Стоп популіз: нема чого хліб ще чимось мастити: піст зараз, то й їжте сухий крайчик.* Обігрували це у флешмобах, як-от: *Нагодуймосейчук* (СМ).

Народна творчість влітає цей вислів (або алюзії на нього) у сатиричні, гумористичні віршовані рядки (часом не вельми високої якості): *Бентега Наталку ятрить, // Журба непозбувна турбує. // Три дні в животі бурчить, // Бо мова її не годує; Щоб на хліб було, що намазати, // спробуй по сайтам роботи полазити, // звик, що всі винні йому, як завжди, // ти зад свій з дивану хоч підійми; И не барыга, и не Ярош, // Но молод-зелен, нов и леп. // Вот погодите, снимет с клавиш – // И даст намазать вам на хлеб* (СМ).

За національною належністю мови, звісно, переважає українська, однак трапляються й дописи російською, як-от на патріотичному ресурсі «Лінія оборони»: *Когда хотел намазать. Хочу привести в пример свежую историю из Венесуэлы. Там тоже проголосовали за тупых бестолочей и бездарей, в надежде что-то намазать себе на хлеб. В итоге, мазать там так и нечем, но уже и нечего, ибо с хлебом, и вообще – с едой, там стало совсем туго. .. И вот тогда наступает именно то, за что голосовали все эти «намазывальщики»; «Вот ты, да – ты, русскоязычный, украиноязычный или англоязычный, живущий за тысячи километров, но нако-*

вавший сюда посылки с прицелами, кровеостанавливающими средствами, жгутам, касками и бронежилетами, почему ты себя считаешь украинцем? Просто сам себе ответь на этот вопрос. Почему ты не опустил руки после проигрыша на выборах? Почему ты не стал стыдиться представляться украинцем за рубежом даже после того, как вот это позорище, которое прикидывается властью, облило себя помоями и вроде бы, эти помои должны попасть и на тебя, но не попали. Почему? Почему ты отстаиваешь вроде бы **абстрактные принципы, которые на хлеб не намажешь?**(ЛО); є й коментарі у соцмережах: **Безвиз на хлеб супер НАМАЖЕШЬ!** Сварщиком 3.000. євро, айтишникам 5–8.000 євро. **Правда, работать надо**(СМ).

Варіювання фразеологізму на лексичному рівні є продуктивним засобом мовної творчості загалом і в нашому разі зокрема. Суть цього явища полягає: в заміні компонента фразеологізму на синонімічний або семантично доцільний відповідно до інтенції мовця, його прагматичної мети: *на хліб не намажеш: мову, медицину, свободу та ін.* Уже такі, новостворені одиниці, є об'єктом додавання / опускання компонентів, як-от вклинювання: *армію **нову** на хліб не намажеш*; еліпсис: *на пів вареника не намажеш* (додаток опущено).

Часом у вислові залишається тільки алюзія на вихідну фразеологічну одиницю та на весь шар новотворів: *Ну що, **готові намазувати «це» на хліб?***; *Нема чого **хліб ще чимось мастити**: піст зараз; українська продукція дуже добре **намазується на хліб***; *Когда хотел **намазать*** (про вибори популістської влади у Венесуелі). *«Нашим брендом можуть стати якісні стільці чи **інша українська продукція. Це дуже добре намазується на хліб***»(Карпа); *«Директорію на хліб не намажеш! І гетьмана не намажеш. То й не стало їх. А згодом не стало й на що мазать»* (СМ). Вислів *Хто працює, той намаже*, з одного боку, є алюзією на вихідну ФО, з іншого – є контамінацією з трансформованим висловом *хто не працює, той не їсть*. Цікавим є приклад субстантивації ФО: ***кожен, кому на хліб не намажеш!*** – поряд із *той, хто втомився від війни, той, хто поза політикою* тощо: *Це має побачити **кожен, хто втомився*** [від війни], *хто волає про зубАжіння* (алюзія на Ю.В. Тимошенко) *і **кому на хліб не намажеш!*** (СМ, відео).

Вектор цінностей, згаданих у таких висловах, різний: переважно це пріоритети демократичної опозиції (*мова / томос / армія / свобода слова / гетьман / історична справедливість / обмін*), згодом почали з'являтися маркери, здобутки чинної влади (*Мосійчук / відосики / локдаун / «Квартал» / «Свати» / формула Штайнмаєра / недоторканність*).

У першому разі виникає ефект іронії: ***Томос не булькає, армію на хліб не мажеш; Чому донеччинам не потрібна свобода слова? Не намажеш на хліб?***; ***Можливо, не намажеш, але історична справедливість***

– це для майбутнього, для нас і наших дітей! (СМ). У другому – це вже уїдливі сарказм, бо ані від локдауну, ані від численних відеозвернень до народу (*відосіків*), ані від прийнятого закону про *недоторканність* депутатів так і немає миттєвого покращення життя та кінця епохи бідності: *Мастимо формулу Штайнмаєра і переглядаємо чергову серію «Сватів»* (фільм виробництва студії «95 Квартал»); *Поки найвеличніший записує відосікі, фонд Порошенка починає забезпечувати лікарні необхідним; Відосікі на хліб не намажеш; Томос/безвіз/мову/ЄС на хліб не намажеш. Нічого, «Квартал» навчитесь намазувати. Якщо буде на що; Недоторканність чудово намазується* (СМ).

Природно, що мовці усіляко обігрують **семантичне поле «їжа»**, згадуючи процес споживання: *невже люди живуть ради того, щоб тількиїсти; намазуйте і їжте, доки вас не скрутить від блювоти; нехай би невдавилась; способи та результати насичення(або пересичення): як і чим вас нагодувати? намазуйте і їжте, доки вас не скрутить від блювоти; ненажерливі ви наші! ..ЯК і ЧИМ нагодувати; хлопців на передовій запитайте, що їх годує; Намазуйте, намазуйте!!!! Ні? Ну то шматками кладіть, шматками!!!! #ЇЖ_ТЕ; харчі: Чи краще холоуєм ходити з куснем хліба з маслом?; Злиденне життя веде наша телеведуча, жаль людину. Будинку в Парижі не має, власного острова видно купити ще не може, приходиться дуже економити на їжі; Та давайте скинемося и купим зубожилой картошки, гречки, лука, у кого нет лишніх гривен, банка сала пойдет* (СМ).

Активно мовці звертаються до **прецедентних феноменів**: до біблійного *не хлібом єдиним*: «*Не хлібом єдиним живе людина...*» біблейська мудрість; *Казав Христос сатані, коли тому була можливість спокушати Христа – «...не хлібом одним буде жити людина...»*; А Біблія каже – «*Не хлібом єдиним живе людина*». Але ж то про людину!; латинського хліба й видовищ: *Пропоную на адресу 1+1 надсилати посилокки з хлібом. І підписувати (для Мосійчук). Вона з того стада, що хоче хліба і видовищ. Хліб можна надіслати, а «видовища» канал їй організує (скоро до радіоактивного пепела скотяться)*; *Edimus, ut vivamus, non vivimus, ut edamus* – ми їмо, щоб жити, а не живемо, щоб їсти (СМ).

Із класиків найчастіше наводять цитату з Т.Г. Шевченка: *За шмат гнилої ковбаси у вас хоч матір попроси, то оддасте*; звертаються до творчості Л.В. Костенко: *А Ліна Костенко каже «Мова – це хліб..» Мосейчук – розчарування (((; поодинокими є згадування філософів: *Хто не любить своєї рідної мови, солодких святих звуків свого дитинства, не заслуговує на ім'я людини* (Й.Г. Гердер) (СМ).*

Вислів *на хліб не намажеш* уже став мемом і він тісно сплітається з іншими мемами: про *пів вареника*, (який, за словами тієї самої ведучої, нібито вже додали українці від зубожіння за попередньої влади): *На пів ва-*

реника не намажеш; Учора бачили Мосейчук із пів вареником у руках; її ж борщовий набір, який раніше дорожчав чи не щодня: Чому Мосейчук не розказує [тепер] про борщовий набір? Показовою є згадка героя радянської пропаганди й іронічне приписування йому цитати Батька на хліб не намажеш (Павлік Морозов).

Як будь-який мем, вислів *на хліб не намастиш* обростає **вкрапленнями**: невербальними: це малюнки, фото, колажі (фотожаби, демотиватори), емотикони, гештеги – для зручного тематичного пошуку в соцмережі: *#нагодуймосійчук, #ІЖ_ТЕ; Вже ні! Учора мазали на хліб, аж гай шумів))) Перемкнула, бо дивитись довше 5 хв. на цих персон – неможливо; Але мені подобається, чого гріха таїти, як вони починають жерти себе самі))) Так тримати!;* вербальними: це графони (свідомі помилки, перекручення відосікі, *вещал; В полівікні: дубінській, романенко, йулья*) (СМ), іншомовні елементи тощо.

Увиразнилося **мовне протистояння двох ціннісних світів** – нематеріальних та матеріальних пріоритетів. У дискусії бачимо характеристики опонента, розвиток теми цінностей, і роздуми над причинами та наслідками культивування суто споживацької ідеології: *Мирне небо не нагодує. Відчуття власної гідності не нагодує... Невже всі життєві цінності зводяться до єдиного – напхати тельбуха?; Щоб на хліб було що намазати, // спробуй по сайтам роботи полазити, // звук, що всі винні йому, як завжди, // ти зад свій з дивану хоч підійми; Хлопців на передовій запитайте, що їх годує..., воюють вони і за мову в тому числі... Зубожілі, не гнівить Бога!!!; Черевом мислять, а в голові ніц нема; Невже люди живуть ради того, щоб тільки їсти? Дуже сумно про це навіть думати... і взагалі хотілося, щоб кожна людина замислилася над своїм існуванням; Нехай би не вдавилась та мосійчук тим, що тепер з рук продюсерів каналу отримує; Де збирають гуманітарку для мусійчук?; Пропоную зібрати гуманітарку із залишків від Паски і передати голодній мусійчук; Человек без родины, языка, национальности с одним кендюхом вместо мозгов; «Томос/безвіз/мову/ЄС на хліб не намажеш. Нічого, «Квартал» навчитесь намазувати. Якщо буде на що» (СМ).*

Опоненти спілкуються з **різним ступенем емоційного градуса**, від нейтрального конструктивного до вкрай негативного, що можна зрозуміти з огляду на зовнішню агресію з боку Росії та на дії п'ятої колони, спрямовані на знищення державності: *«Тим, хто постить Мову на хліб не намажеш. Томос на хліб не намажеш, хочу сказати: «Ненажерливі ви наші! Свободу на хліб не намажеш, кохання на хліб не намажеш, посмішку дитини на хліб не намажеш».. Заради чого ви живете? ЯК і ЧИМ нагодувати цих паскуд..? Запускаємо #нагодуймойсійчук» (RV); не-вже всі життєві цінності зводяться до єдиного – напхати тельбуха?;*

звук, що всі винні йому, як завжди; зубОжлі, не гнівить Бога!!!; жрать, ржать... сидеть, место!! черевом мислять, а в голові ніц нема; Ті, що голосували за зелене, намазуйте і їжте, доки вас не скрутить від блювоти (СМ).

Поглибилися роздуми про **критерії**, що визначають і формують наші життєві орієнтири та очікування, що важливе? чому? як у цьому розібратися? *Без гімну, прапора та герба ти Ніхто, а назва твоєї країни Ніяк. Так, всі ці державні символи «на хліб не намажеш». І, дійсно, вони не потрібні, якщо твоя країна – колонія.* Мовці **шукають відповіді на питання**, чому популізм і спекулювання на темі добробуту такі дієві, а також **прогнозують наслідки** того чи того світоглядного устрою: *Країна велика, земля багата, люди працьовиті. Чому ж так бідно живемо?; На мою думку, треба прийняти закон, якщо не знаєш мови, то не отримаєш роботу; І гетьмана не намажеш* [про П.І. Скоропадського]. *То й не стало їх. А згодом не стало й на що мазать. Як воно так получилось – а х... його зна. Нічого ж не предвещало; А що, путин вас накормить?; Мова не нагодує, але відсутність мови призведе до голодомору. Мова захистить від русского міра, чисток і голодоморів* (СМ). Наголошують на тому, як важливо усвідомити роль нематеріальних цінностей: *Рабам, яким неважлива власна армія, мова, віра та незалежність, немає сенсу «давати» високі зарплати чи пенсії. Рабам досить баланди та нагайки* (Костюк). Справді, те, що мажеться на хліб – то цінності «близької дії», тут і зараз. А **свобода, гідність, мова** – є цінностями «далекої дії», вони не знижують миттєво тарифи та не підвищують зарплатню за помахом чарівного патичка, але закладають тривкий і надійний фундамент незалежності й процвітання держави та народу. І ми переконалися, як небайдуже й затято народ готовий боронити свої цінності, боронити **мову в мові**.

Джерела

ВК Вечірній Київ. <https://vechirniy.kyiv.ua> (16.12.21).

ВН Волинь-нова. <https://www.volyn.com.ua> (16.12.21).

Войтович Войтович Т. «На хліб не намажеш»: навіщо Україні перейменування міст та вулиць – пояснює історик. Вечірній Київ. <https://vechirniy.kyiv.ua/news/na-khlib-ne-namazhesh-navishcho-ukraini-pereymenuvannya-mist-ta-vulyts-royasnyuye-istoryk> (20.12.18).

ЖР Живая речь. Словарь разговорных выражений. — М.: ПАИМС. В.П.Белянин, И.А. Бутенко. 1994.

Карпа Карпа І. Нашим брендом можуть стати якісні стільці чи інша українська продукція. opinionua.com › Особистість. <https://rozmova.wordpress.com> › irena-karpa-15 (30.08.19).

Костюк Костюк О. Міфи, які роблять нас бідними. Тверезо. <https://tverezo.info/post/98725> (24.06.19).

ЛЮ Лінія оборони. <https://defence-line.org> (16.10.2021).

НГ Нова Газета. <https://novayagazeta.ru> (16.12.21).

Риба Риба В. На хліб не намажеш. site.ua. <https://site.ua/voryol/19492-na-hlib-ne-namajesh/> (16.12.21).

СМ Соціальні мережі «Фейсбук», «Твіттер», «Живий журнал»; коментарі на форумах ЗМІ тощо (16.12.21).

Expres Думка. [Expres.online](https://expres.online). <https://expres.online> (16.12.21).

Inforesist НАТО і ЄС на хліб не намажеш? Намажеш!: у Порошенка зробили гучну заяву <https://inforesist.org/ua/nato-i-yes-na-hlib-ne-namazhesh-namazhesh-u-poroshenka-zrobyly-guchnu-zayavu/> (14.06.19).

Radiosvoboda Мова і ковбаса. Ведуча телеканалу «1+1» Наталія Мосейчук повторила подвиг шахтаря Донбасу. [radiosvoboda.org](https://www.radiosvoboda.org/a/29913212.html) <https://www.radiosvoboda.org/a/29913212.html> (01.05.19).

RV Ridna_Vilna https://twitter.com/ua_ridna_vilna/status/1122907559898374144 (30.08.20).

SN Мову та свободу на хліб не намажеш. Syła news. <https://syła.news/2019/04/30/movu-ta-svobodu-na-hlib-ne-namazhesh-poroshenko-vidpoviv-avtoram-tverdzhennya> (30.04.19).

Legend

ВК Evening Kyiv. <https://vechirniy.kyiv.ua> (16.12.21) (in Ukr.).

ВН Volyn-Nova. <https://www.volyn.com.ua> (16.12.21) (in Ukr.).

Войтович Voitovych T. «You can't spread it on bread»: why should Ukraine rename cities and streets – the historian explains. Evening Kyiv. <https://vechirniy.kyiv.ua/news/na-khlib-ne-namazhesh-navishcho-ukraini-pereymenuvannya-mist-ta-vulyts-poyasnyuye-istoryk> (20.12.18) (in Ukr.).

ЖР Live speech. Dictionary of colloquial expressions. (1994). Moscow (in Rus).

Карпа Карпа І. Our brand can be quality chairs or other Ukrainian products. opinionua.com. Особистість. <https://rozmova.wordpress.com/irena-karpa-15> (30.08.19) (in Ukr.).

Костюк Kostyuk O. Myths that make us poor. tverezo. <https://tverezo.info/post/98725> (24.06.19) (in Ukr.).

ЛЮ Лінія оборони. <https://defence-line.org> (16.10.2021) (in Rus.).

НГ Nova Gazeta. <https://novayagazeta.ru> (16.12.21) (in Ukr.).

Риба Ryba V. «You can't spread it on bread». site.ua. <https://site.ua/voryol/19492-na-hlib-ne-namajesh/> (16.12.21) (in Ukr.).

CM Social Networks «Facebook», «Twitter», «Live Journal»; comments on media forums, etc. (16.12.21) (in Ukr/Rus).

Expres Opinion. Expres.online. <https://expres.online> (16.12.21) (in Ukr.).

Inforesist NATO and the EU do not spread on bread? Smear !: Poroshenko made a loud statement. <https://inforesist.org/ua/nato-i-yes-na-hlib-ne-namazhesh-namazhesh-u-poroshenka-zrobyly-guchnu-zayavu/> (14.06.19) (in Ukr.).

Radiosvoboda Language and sausage. The host of the 1+1 TV channel Natalia Moseichuk repeated the feat of the Donbass miner. [radiosvoboda.org https://www.radiosvoboda.org/a/29913212.html](https://www.radiosvoboda.org/a/29913212.html) (01.05.19) (in Ukr.).

RV Ridna_Vilna https://twitter.com/ua_ridna_vilna/status/1122907559898374144 (30.08.20) (in Ukr.).

SN You will not spread language and freedom on bread. Sylva news. <https://sylva.news/2019/04/30/movu-ta-svobodu-na-hlib-ne-namazhesh-poroshenko-vidpoviv-avtoram-tverdzhennya> (30.04.19) (in Ukr.).

Oksana Tyshchenko

Language as a value and values in language: what «can't be put on the bread»?

Language has been actualized as a civilizational value, it has been traced which values and why they have become the most important for Ukrainians lately. Emphasis is placed on the nation-building and state-building value of language and the inadmissibility of devaluing the language issue, especially during the period of development of populist tendencies in a state at war. The linguistic expression of the reaction of citizens to attempts to destroy spiritual values on the example of the expression *мовунахлібненамастиш*, in particular, the formal and semantic linguistic expression of values in the collision of two worldviews, It was found that most often in ironic terms *нахлібненамастиш...* in contrast to material goods are called such concepts as *мова, томос, безвіз, армія, свобода, незалежність, ЄС, НАТО* without which it is difficult to imagine a modern civilized man. Formal linguistic expression of constructions by genres, by nationality of language, by formal transformations of phraseology is analyzed, which, for example, turns out to be a replacement of a phraseology component with a synonymous or semantically appropriate one: *нахлібненамажеш: мову, медицину, любов, усмішкудитини* etc. The semantic field of «food», reference to precedent phenomena (for example, to the biblical *нехлібомєдиним* or Shevchenko's *защматгнилоїковбаси...*) is traced. It was noted that the linguistic confrontation between the two worlds of values – intangible and tangible priorities, deepened the speakers' reflections on the causes and consequences of

cultivating consumer ideology: *те, що мається на хліб* and *свобода, гідність, мова* which lay the foundations of the state and the people and which are unacceptable to ignore or despise.

Key words: *values, Ukrainian language, phraseology, language innovations.*